

481**UCHWAŁA PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ**

z dnia 5 sierpnia 1997 r.

w sprawie wytycznych dla obwodowych komisji wyborczych, dotyczących zadań i trybu pracy w przygotowaniu i przeprowadzeniu głosowania w wyborach do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych na dzień 21 września 1997 r.

Na podstawie art. 59 ust. 1 ustawy z dnia 28 maja 1993 r. — Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 45, poz. 205, z 1995 r. Nr 132, poz. 640 oraz z 1997 r. Nr 47, poz. 297, Nr 70, poz. 443 i Nr 88, poz. 554) i art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 10 maja 1991 r. — Ordynacja wyborcza do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r. Nr 54, poz. 224 i z 1997 r. Nr 70, poz. 443) Państwowa Komisja Wyborcza uchwala, co następuje:

§ 1. Ustala się wytyczne w sprawie zadań i trybu pracy obwodowych komisji wyborczych, dotyczące

przygotowania i przeprowadzenia głosowania w wyborach do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych na dzień 21 września 1997 r., stanowiące załącznik do uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu.

Przewodniczący Państwowej Komisji Wyborczej:
W. Łączkowski

Załącznik do uchwały Państwowej Komisji Wyborczej
z dnia 5 sierpnia 1997 r. (poz. 481)

**WYTYCZNE PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ W SPRAWIE ZADAŃ I TRYBU PRAC
OBWODOWYCH KOMISJI WYBORCZYCH, DOTYCZĄCE PRZYGOTOWANIA I PRZEPROWADZENIA
GŁOSOWANIA W WYBORACH DO SEJMU I SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ ZARZĄDZONYCH
NA DZIEŃ 21 WRZEŚNIA 1997 R.**

1. Zadania i organizacja pracy obwodowych komisji wyborczych

Obwodowe komisje wyborcze działają na podstawie ustawy z dnia 28 maja 1993 r. — Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 45, poz. 205, z 1995 r. Nr 132, poz. 640 oraz z 1997 r. Nr 47, poz. 297, Nr 70, poz. 443 i Nr 88, poz. 554), zwanej dalej Ordynacją wyborczą do Sejmu, oraz ustawy z dnia 10 maja 1991 r. — Ordynacja wyborcza do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r. Nr 54, poz. 224 i z 1997 r. Nr 70, poz. 443), zwanej dalej Ordynacją wyborczą do Senatu.

Te same obwodowe komisje wyborcze wykonują zadania związane z przygotowaniem i przeprowadzeniem wyborów do Sejmu i Senatu (art. 53 Ordynacji wyborczej do Sejmu i art. 8 Ordynacji wyborczej do Senatu).

Zadania obwodowej komisji wyborczej obejmują:

- 1) wykonanie prac i czynności związanych z przygotowaniem głosowania w obwodzie,
- 2) przeprowadzenie głosowania i zapewnienie sprawnego i zgodnego z prawem jego przebiegu,

- 3) ustalenie wyników głosowania w obwodzie i niezwłoczne podanie tych wyników do publicznej wiadomości,
- 4) sporządzenie protokołów głosowania w obwodzie (odrębnie do Sejmu i do Senatu) i przekazanie ich okręgowej komisji wyborczej,
- 5) przekazanie drugich egzemplarzy protokołów głosowania, wraz z pozostałymi materiałami z głosowania, wójtowi lub burmistrzowi (prezydentowi miasta).

Obwodowa komisja wykonuje swoje zadania w sposób określony w regulaminie obwodowych komisji wyborczych, stanowiącym załącznik nr 2 do uchwały Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 1 lipca 1997 r. w sprawie regulaminów okręgowych i obwodowych komisji wyborczych powołanych do przeprowadzenia wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (Monitor Polski Nr 40, poz. 415).

Członkowie komisji obowiązani są czynnie uczestniczyć we wszystkich pracach komisji, a w szczególności w szkoleniach oraz w przeprowadzeniu głosowania i ustaleniu jego wyników. W razie niemożności wzięcia udziału w pracach komisji z ważnych powodów, członek komisji powinien przedzielić o tym jak najwcześniej przewodniczącemu komisji (§ 11 regulaminu).

Obsługę i techniczno-materialne warunki pracy obwodowej komisji zapewnia wójt lub burmistrz (prezydent miasta). W szczególności zwołuje on pierwsze posiedzenie komisji, wydaje członkom komisji zaświadczenia o członkostwie i pełnionej w komisji funkcji, wypłaca świadczenia przysługujące członkom komisji, opatruje komisję w materiały biurowe, przygotowuje lokal do głosowania, sporządza i przekazuje spis wyborców, udziela pomocy przy przekazaniu i zabezpieczeniu kart do głosowania i pieczęci komisji, zapewnia także środki transportu, łączności itp.

Stosownie do § 3 regulaminu, w ciągu 7 dni od powołania komisja odbywa pierwsze posiedzenie, na którym dokonuje wyboru przewodniczącego komisji i jego zastępcy oraz, po dokładnym zapoznaniu się z niniejszymi wytycznymi, ustala sposób wykonania swoich zadań.

Niezwłocznie po ukonstytuowaniu się komisji informację o jej składzie (z uwzględnieniem pełnionych funkcji) podaje się do publicznej wiadomości w sposób zwyczajowo przyjęty. Zaleca się, aby informacja o składzie komisji była wywieszona w lokalu wyborczym.

2. Zadania obwodowej komisji wyborczej do dnia wyborów

W okresie od 8 do 16 września br. wszyscy członkowie komisji są obowiązani wziąć udział w szkoleniach w celu przygotowania się do wykonania zadań i czynności wyborczych. Przeprowadzenie szkoleń jest zadaniem okręgowej komisji wyborczej. Szkolenia będą poświęcone przede wszystkim omówieniu:

- organizacji przygotowań do dnia wyborów,
- sposobu przeprowadzenia głosowania w obwodzie,

- sposobu ustalenia wyników głosowania w obwodzie,
- trybu przekazywania protokołów głosowania okręgowej komisji wyborczej oraz postępowania z pozostałymi dokumentami z wyborów.

W czasie szkoleń członkowie komisji są obowiązani szczegółowo zapoznać się z treścią oraz sposobem sporządzenia protokołów głosowania w obwodzie na okręgowe listy kandydatów na posłów i na kandydatów na senatorów. Do celów szkoleniowych należy wykorzystać kserokopie formularzy protokołów oznaczone napisem „Egzemplarz szkoleniowy”.

Najpóźniej na cztery dni przed dniem wyborów obwodowa komisja skontroluje stan przygotowania lokalu, w którym odbędzie się głosowanie. W lokalu powinny znajdować się: godło państwowe, urna takich wymiarów, aby pomieściła wszystkie oddane karty do głosowania (do Sejmu i Senatu), pomieszczenia lub osłony zapewniające tajność głosowania, umieszczone w takiej liczbie i w taki sposób, aby zapewnić sprawny jego przebieg. Miejsca za osłonami powinny być wyposażone w przybory do pisania.

Na widocznym miejscu w lokalu wyborczym wywieszają się wyłącznie urzędowe obwieszczenia:

- o numerze i granicach okręgu wyborczego do Sejmu i liczbie posłów wybieranych w tym okręgu oraz o numerze i granicach okręgu wyborczego do Senatu i liczbie senatorów wybieranych w tym okręgu,
- o numerach i granicach obwodów głosowania oraz siedzibach obwodowych komisji wyborczych,
- o zarejestrowanych okręgowych listach kandydatów na posłów i nazwach tych list, wraz z danymi o kandydatach,
- o zarejestrowanych kandydatach na senatorów,
- plakat informacyjny Państwowej Komisji Wyborczej o sposobie głosowania i warunkach ważności głosu,
- „Informację dla wyborcy — Spis treści karty do głosowania na okręgowe listy kandydatów na posłów”.

W lokalu oraz na terenie budynku, w którym przeprowadzone będzie głosowanie, nie mogą być umieszczone plakaty i napisy o charakterze agitacyjnym (art. 42 ust. 1 i 2 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Kontroli w tym zakresie należy dokonać bezpośrednio przed dniem głosowania oraz ponownie przed rozpoczęciem głosowania, a w razie umieszczenia takich plakatów o fakcie tym komisja powiadamia właściwe służby w celu ich usunięcia.

Komisja w swojej siedzibie powinna mieć zapewniony dostęp do telefonu oraz znać numery telefonów, pod którymi pełnione będą dyżury okręgowej komisji wyborczej oraz w urzędzie gminy.

Stwierdzone braki w przygotowaniu lokalu do głosowania komisja sygnalizuje wójtowi lub burmistrzowi

(prezydentowi miasta), a następnie sprawdza, czy zostały one usunięte.

W okresie poprzedzającym głosowanie (17—19 września) przewodniczący zwołuje posiedzenie obwodowej komisji poświęcone organizacji pracy komisji w przeddzień i w dniu wyborów.

Zadaniem komisji jest odbiór kart do głosowania, formularzy protokołów głosowania, pieczęci, spisu wyborców. Do wykonania tego zadania komisja wyznacza co najmniej dwie osoby ze swego składu, przy czym jedną z nich powinien być przewodniczący komisji lub jego zastępca. Komisja ustala także miejsce i sposób przechowywania odebranych materiałów do dnia wyborów. Odbierając materiały upoważnieni członkowie komisji sprawdzają, czy:

- karty do głosowania zostały dostarczone w odpowiedniej liczbie oraz czy dotyczą one właściwego okręgu,
- karty do głosowania w wyborach do Sejmu są kompletne, tj. zawierają wszystkie zarejestrowane okręgowe listy,
- przekazano właściwą liczbę formularzy protokołów głosowania (po 6 egz.), tj.:
  - a) protokołu głosowania na okręgowe listy kandydatów na posłów, wraz z wydrukowanymi wkładkami umożliwiającymi ujęcie w protokole wszystkich zarejestrowanych list,
  - b) protokołu głosowania na kandydatów na senatorów, wraz z wydrukowanymi w formie wkładki nazwiskami zarejestrowanych kandydatów,
- przekazano właściwy spis wyborców,
- wykonana została odpowiednia pieczęć komisji (nazwa komisji i numer),
- przygotowane zostały dla komisji potrzebne materiały biurowe (poduszka do stempli, arkusze pomocnicze, przybory do pisania, papier, sznurek itd.).

Odbiór dokumentów wyborczych potwierdza się na piśmie, wymieniając rodzaj i ilość otrzymanych materiałów. Protokół odbioru otrzymuje organ dokonujący przekazania, a jego kopię włącza się do dokumentacji komisji.

Zgodnie z art. 31 Ordynacji wyborczej do Sejmu spis wyborców przekazuje się przewodniczącemu obwodowej komisji wyborczej w przeddzień głosowania; gdyby zatem przekazanie materiałów wyborczych wymienionych wyżej nastąpiło przed sporządzeniem spisu, przekazanie spisu należy potwierdzić odrębnie.

3. Dzień głosowania

W dniu głosowania w lokalu wyborczym przy wszystkich czynnościach obwodowej komisji mogą być obecni mężowie zaufania, którzy przedstawią komisji zaświadczenie wydane przez pełnomocnika komitetu wyborczego lub upoważnioną przez niego osobę, sporządzone według wzoru ustalonego przez Pań-

stwową Komisję Wyborczą uchwałą z dnia 22 lipca 1997 r. (Monitor Polski Nr 46, poz. 455). Zaświadczenie o pełnieniu funkcji męża zaufania może być kserokopią oryginału i może także być przekazane faksem. Zaświadczenia wydane mężom zaufania przez pełnomocników różnych komitetów wyborczych mogą różnić się między sobą wyglądem i układem graficznym, ale ich treść musi odpowiadać wzorowi ustalonemu przez Państwową Komisję Wyborczą.

Z przepisów Ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu wynika, iż mężowie zaufania zgłaszają się do obwodowej komisji w dniu głosowania. Komisja sprawdza zgodność treści przedłożonego zaświadczenia z ustalonym wzorem oraz tożsamość osoby okazującej zaświadczenie.

Do każdej obwodowej komisji wyborczej pełnomocnik każdego komitetu wyborczego może zgłosić po jednym mężu zaufania (art. 94 ust. 1 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Pełnomocnik, który zgłosił listę okręgową na posłów oraz kandydatów na senatorów, uprawniony jest do wyznaczenia jednego męża zaufania do każdej obwodowej komisji. Mąż zaufania reprezentuje bowiem dany komitet wyborczy, a nie listę kandydatów na posłów lub senatorów. Mężowie zaufania mogą nosić wyłącznie identyfikatory z imieniem, nazwiskiem i funkcją oraz nazwą komitetu wyborczego, który reprezentują. Wielkość identyfikatorów, a także ich układ graficzny nie mogą być zróżnicowane w takim stopniu, aby wyborcy mogli je uznać za element agitacji wyborczej. Komisja w miarę możliwości powinna zadbać odpowiednio wcześniej o jednakowe identyfikatory.

Przewodniczący komisji bądź jego zastępca informuje męża zaufania o przysługujących mu prawach, tj. o dopuszczeniu go do obserwacji wszystkich czynności wykonywanych przez komisję w dniu głosowania. Powinien także wskazać mężom zaufania miejsce w lokalu wyborczym, które umożliwiłoby im obserwację przebiegu głosowania. Niedopuszczalne jest wykonywanie przez mężów zaufania jakichkolwiek czynności wyborczych w zastępstwie członków komisji. Nie mogą oni także udzielać pomocy wyborcom w czasie głosowania. Wykonywanie przez nich uprawnień nie może także utrudniać pracy komisji ani zakłócać sprawnego i tajnego przebiegu głosowania. Przewodniczący komisji bądź jego zastępca może wydawać polecenia o charakterze porządkowym, jeżeli uzna, że działania mężów zaufania wykraczają poza ich uprawnienia. Fakt ten należy odnotować w protokole (pkt 10 protokołów).

W dniu głosowania komisja zbiera się w lokalu głosowania w możliwie pełnym składzie na tyle wcześniej, aby wykonać wszystkie czynności związane z przygotowaniem głosowania, lecz nie później niż o godz. 5⁰⁰. Informację o godzinie rozpoczęcia pracy podaje się do publicznej wiadomości, w szczególności przez jej wywieszenie w lokalu głosowania i w urzędzie gminy. Komisja powinna w tym zakresie współdziałać z wójtem, burmistrzem (prezydentem miasta). Informacja ta jest niezbędna, aby mężowie zaufania mogli być obecni przy wszystkich czynnościach obwodowej komisji. Przed rozpoczęciem głosowania obwodowa komisja:

- 1) przyjmuje dostarczone jej dokumenty wyborcze,

- 2) dokonuje przeliczenia kart do głosowania — odrębnie do Sejmu i do Senatu,
- 3) ostemplowuje kolorowym tuszem karty do głosowania swoją pieczęcią; karty stempluje się w oznaczonym miejscu. Państwowa Komisja Wyborcza zaleca ostemplowanie wszystkich kart do głosowania przed otwarciem lokalu wyborczego, tj. przed godziną 6⁰⁰. W razie niemożności wykonania tej czynności przed rozpoczęciem głosowania, należy ostemplować karty bezpośrednio po godzinie 6⁰⁰ w lokalu głosowania. Po ostemplowaniu wszystkich kart pieczęcią komisji należy je wraz z pieczęcią komisji odpowiednio zabezpieczyć,
- 4) rozkłada spis wyborców oraz karty do głosowania w sposób ułatwiający prowadzenie głosowania,
- 5) sprawdza, czy urna jest pusta, a następnie zamyka ją i opieczętowuje; urna powinna być ustawiona w takim miejscu, aby była przez cały czas głosowania widoczna dla członków komisji; możliwe jest także wyznaczenie jednego członka komisji (rotacyjnie), którego zadaniem będzie czuwanie nad urną,
- 6) sprawdza, czy w lokalu wyborczym znajdują się urzędowe obwieszczenia o granicach i numerze okręgu wyborczego, o granicach, numerach obwodów głosowania i siedzibach obwodowych komisji wyborczych, o zarejestrowanych w okręgu listach kandydatów na posłów i kandydatach na senatorów oraz informacje — o warunkach ważności głosu i spisie treści karty do głosowania na okręgowe listy kandydatów na posłów. W razie stwierdzenia braków w tym zakresie komisja podejmuje działania dla ich usunięcia,
- 7) sprawdza, czy w lokalu wyborczym, a także wewnątrz i na zewnątrz budynku, w którym znajduje się lokal, nie ma materiałów agitacyjnych, a w razie ich stwierdzenia, zapewnia ich usunięcie. Czynności tej należy dokonywać przez cały czas otwarcia lokalu wyborczego dla głosujących.

O godzinie 6⁰⁰ komisja otwiera lokal wyborczy. Od chwili rozpoczęcia głosowania do czasu jego zakończenia komisja wykonuje swoje zadania w składzie co najmniej 3-osobowym, w tym zawsze z udziałem przewodniczącego komisji bądź jego zastępcy.

Członkowie komisji są obowiązani nosić identyfikatory; mogą to być np. kartoniki z imieniem i nazwiskiem oraz funkcją pełnioną w komisji.

Przed wydaniem kart do głosowania komisja:

- 1) sprawdza tożsamość wyborcy na podstawie dowodu osobistego lub innego dokumentu ze zdjęciem (art. 37 ust. 1 Ordynacji wyborczej do Sejmu),
- 2) ustala, czy wyborca jest uprawniony do głosowania w tym obwodzie, sprawdzając, czy jego nazwisko jest ujęte w spisie wyborców; osobę wpisaną do spisu wyborców w danym obwodzie, a nie posiadającą odpowiedniego dokumentu tożsamości, dopuszcza się do głosowania po potwierdzeniu jej tożsamości przez dwie wiarygodne osoby znane członkom komisji (art. 37 ust. 2 Ordynacji wyborczej do Sejmu).

Przy wydawaniu kart do głosowania komisja baczny, aby fakt otrzymania kart wyborca potwierdził własnoręcznym podpisem w przeznaczony na to rubryce spisu. W wypadku odmowy złożenia podpisu, komisja w rubryce spisu „Uwagi” czyni adnotację — odmowa podpisu — i opatruje ją swoją parafą. Podobnie należy postąpić w wypadku, gdyby wyborca odmówił przyjęcia jednej z kart do głosowania. Adnotacja powinna wówczas brzmieć — „bez Sejmu” lub „bez Senatu”. Przy czynności potwierdzania przez wyborców otrzymania kart należy bacznie, aby podpisy składane były w miejscach (w linii) odpowiadających nazwiskom. Możliwe jest składanie podpisu bez odwracania spisu.

Na życzenie wyborcy komisja jest obowiązana wyjaśnić mu zasady głosowania do Sejmu i Senatu oraz warunki ważności głosów, zgodnie z informacjami umieszczonymi na kartach do głosowania.

Wyborcy wydaje się po jednej karcie do głosowania w wyborach do Sejmu i do Senatu. Komisja odmawia wydania ponownie karty niezależnie od umotywowania prośby wyborcy o jej ponowne wydanie (np. z powodu pomyłkowego wypełnienia karty przez wyborcę, zniszczenia jej itp.).

W dniu głosowania obwodowa komisja wyborcza może dopisać do spisu wyborców:

- osobę przedkładającą zaświadczenie o prawie do głosowania, zatrzymując zaświadczenie i dołączając je do spisu; odnosi się to także do osób, które na podstawie zaświadczenia chcą głosować w „swoim” obwodzie (wyborca pobrał zaświadczenie z zamiarem głosowania np. w innej miejscowości, a później odstąpił od tego zamiaru),
- osobę pominiętą w spisie, jeżeli z treści dowodu osobistego jednoznacznie wynika, iż stale zamieszkuje na terenie obwodu głosowania, a dział ewidencji ludności urzędu gminy, na żądanie komisji, potwierdzi telefonicznie, że pominięcie jest wynikiem pomyłki powstałej przy sporządzaniu spisu (a nie np. z powodu braku prawa do udziału w wyborach z powodu pozbawienia praw publicznych, ubezwłasnowolnienia czy też skreślenia tej osoby ze spisu po dopisaniu jej do spisu w innym obwodzie głosowania),
- obywatela polskiego stale zamieszkującego za granicą, na podstawie ważnego polskiego paszportu; dane objęte spisem wpisuje się w odpowiednich rubrykach spisu na podstawie paszportu i oświadczenia zainteresowanego; w rubryce „Uwagi” odnotowuje się numer paszportu. Dokonując tych czynności obwodowe komisje nie są uprawnione do żądania okazania dokumentów potwierdzających fakt zamieszkiwania za granicą, a jedynie opierają się na ustnym oświadczeniu osoby mającej zamiar głosować. Po dopisaniu obywatela polskiego zamieszkałego za granicą do spisu obwodowa komisja jest obowiązana umieścić w paszporcie na ostatniej wolnej stronie, przeznaczony na adnotacje wizowe, odcisk swojej pieczęci i obok wpisać datę głosowania. Wprowadzenie tego obowiązku powoduje, że przed dopisaniem do spisu obywatela polskiego stale zamieszkałego za granicą ob-

wodowa komisja jest obowiązana sprawdzić, czy w paszporcie nie ma odcisku pieczęci innej obwodowej komisji. W razie wystąpienia takiej sytuacji należy odmówić dopisania do spisu, gdyż odcisk pieczęci obwodowej komisji w paszporcie świadczy o udziale w głosowaniu. Umieszczanie odcisku pieczęci obwodowej komisji w paszporcie nie dotyczy przypadków, gdy do głosowania przystępuje osoba zamieszkała w kraju, której nazwisko jest ujęte w spisie wyborców, lub osoba z zaświadczeniem o prawie do głosowania, korzystająca z paszportu w celu umożliwienia ustalenia jej tożsamości.

Komisja nie jest uprawniona do dokonywania jakiegokolwiek innych zmian w spisie wyborców.

W czasie głosowania komisja baczy, aby wyborcy głosowali osobiście (art. 33 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Osobie niepełnosprawnej, na jej prośbę, może pomagać w głosowaniu jedynie inny wyborca; nie może to być mąż zaufania (art. 40 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Zaleca się, aby pomocy nie udzielali członkowie komisji obwodowej. Niedopuszczalne jest głosowanie za członków rodzin lub za inne osoby oraz przeprowadzanie głosowania poza lokalem wyborczym (dotyczy to także szpitali i zakładów opieki społecznej).

W czasie głosowania w lokalu wyborczym mogą przebywać także dziennikarze legitymujący się „kartami prasowymi”. Dziennikarzom krajowym karty wydaje dyrektor delegatury wojewódzkiej Krajowego Biura Wyborczego właściwy dla siedziby redakcji, a dziennikarzom zagranicznym — kierownik Krajowego Biura Wyborczego.

Osoby, które otrzymały karty prasowe, są obowiązane zgłosić swoją obecność przewodniczącemu komisji lub jego zastępcy oraz dostosować się do zarządzeń mających na celu zapewnienie tajności głosowania, jego powagi i ustalonego porządku. Karta prasowa nie upoważnia do przeprowadzania wywiadów w lokalu głosowania oraz do przebywania w tym lokalu przed rozpoczęciem i po zakończeniu głosowania.

Podczas głosowania przewodniczący komisji odpowiada za utrzymanie porządku i spokoju, czuwa nad przestrzeganiem tajności głosowania, zakazem prowadzenia agitacji i właściwym tokiem czynności podczas głosowania. Ma on prawo żądać opuszczenia lokalu wyborczego przez osoby naruszające porządek i spokój, a w razie potrzeby zwrócić się do komendanta właściwej jednostki Policji o zapewnienie koniecznej pomocy (art. 44 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Przypadki zakłócenia głosowania odnotowuje się w protokołach głosowania.

Głosowania nie można przerywać, chyba że w wyniku nadzwyczajnych wydarzeń zostanie ono przejściowo lub trwale uniemożliwione. Zarządzenie przerwy w głosowaniu, jego przedłużenie lub odroczenie komisja bezzwłocznie podaje do publicznej wiadomości i zgodnie z art. 41 ust. 1 Ordynacji wyborczej do Sejmu przesyła zarządzenie okręgowej komisji wyborczej oraz wójtowi lub burmistrzowi (prezydentowi miasta).

W razie przerwania lub odroczenia głosowania wskutek nadzwyczajnych wydarzeń, komisja zabezpiecza wlot urny wyborczej, a także — w odrębnych pakietach — spis i nie wykorzystane karty do głosowania, a następnie urnę, wraz z pakietami i pieczęcią komisji, oddaje na przechowanie przewodniczącemu komisji. Nie wykorzystane karty do głosowania należy policzyć, chyba że okoliczności czynią to niemożliwym. Z czynności tych należy sporządzić protokół i podać w nim liczbę nie wykorzystanych kart do głosowania (odrębnie do Sejmu i Senatu).

Przed wznowieniem głosowania komisja stwierdza protokolarnie, czy pieczęcie na urnie nie zostały naruszone (art. 41 ust. 2 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Przerwanie lub odroczenie głosowania komisja odnotowuje w protokołach głosowania. Punktualnie o godz. 22⁰⁰ komisja zamyka lokal wyborczy; osobom przybyłym do lokalu przed tą godziną należy umożliwić oddanie głosu.

4. Czynności wstępne dotyczące ustalania wyników głosowania w obwodzie

Po zamknięciu lokalu wyborczego i po zakończeniu głosowania przez ostatnich wyborców komisja przystępuje w możliwie pełnym składzie do wykonania kolejnych czynności wyborczych. W lokalu wyborczym poza członkami komisji mogą przebywać mężowie zaufania. Ich obecność nie oznacza jednak prawa do liczenia głosów.

Pierwszą czynnością jest zaklejenie i opieczetowanie wlotu urny. Komisja przelicza następnie nie wykorzystane karty do głosowania, odrębnie do Sejmu i do Senatu. Karty po przeliczeniu należy zapakować w odrębne pakiety, właściwie je oznaczyć i opieczetować. Liczbę nie wykorzystanych kart do głosowania wpisuje się w pkt 5 (na stronie 1) właściwych protokołów głosowania w obwodzie.

Kolejno należy ustalić liczbę osób uprawnionych do głosowania. Jest nią liczba osób umieszczonych w spisie wyborców, łącznie z osobami dopisanymi przez komisję w trakcie głosowania (na podstawie zaświadczeń, z powodu oczywistego błędu i wyborcy zamieszkali za granicą). Tak ustalona liczba jest wpisywana w odpowiednich rubrykach protokołów (w obu protokołach — w pkt 2).

Kolejną czynnością jest ustalenie liczby głosujących, czyli osób, którym wydano karty do głosowania. Ustalenia tego dokonuje się na podstawie liczby podpisów potwierdzających otrzymanie kart do głosowania. Należy zwrócić szczególną uwagę na adnotacje umieszczone w rubryce „Uwagi” spisu odnoszące się do wypadków, w których wyborcy pobrali wyłącznie jedną kartę do głosowania, np. tylko do Sejmu bądź tylko do Senatu. Ustalone liczby (mogą one być różne z powodów wyżej przedstawionych) wpisuje się do odpowiednich rubryk protokołów głosowania Sejm — pkt 4 i Senat — pkt 4.

Komisja wpisuje liczbę otrzymanych kart do głosowania (pkt 3 protokołu do Sejmu i Senatu). Na podstawie danych wpisanych już do protokołów w pkt 3, 4 i 5

komisja sprawdza rozliczenie kart do głosowania, tzn. czy liczba kart wydanych wyborcom i liczba kart nie wykorzystanych stanowią w sumie liczbę kart otrzymanych przed rozpoczęciem głosowania. W razie stwierdzenia niezgodności należy ponownie ustalić liczbę osób, którym wydano karty do głosowania, a jeżeli wynik rozliczenia kart do głosowania będzie ten sam, przypuszczalną przyczynę niezgodności należy podać w protokołach w pkt 10.

Po wykonaniu powyższych czynności komisja przystępuje do otwarcia urny; wcześniej sprawdza, czy pieczęcie na urnie oraz na wlocie do urny nie zostały naruszone. Zaleca się zachowanie staranności przy wyjmowaniu kart z urny, aby wielostronicowe karty w wyborach do Sejmu nie zostały uszkodzone.

Po otwarciu urny komisja wydziela karty całkowicie przedarte na dwie lub więcej części, których nie bierze się pod uwagę przy obliczeniach. Należy przy tym pamiętać, że w wyborach do Sejmu jako karty całkowicie przedarte traktuje się także te karty, w których odłączono poszczególne strony lub arkusze bądź ich części, albo jeżeli strony bądź arkusze nie są zszyte w jedną całość (art. 100 ust. 4 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Karty te należy zapakować w opieczętowany pakiet, oznaczyć i odłożyć.

Wydziela następnie karty nieważne, tj. karty inne niż urzędowo ustalone lub nie opatrzone pieczęcią obwodowej komisji wyborczej (art. 102 ust. 2 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Karty te należy zapakować odrębnie — karty do Sejmu i karty do Senatu, pakiety opieczętować i oznaczyć. Kart tych nie bierze się pod uwagę przy obliczeniach wyników głosowania.

Pozostałe karty są kartami ważnymi i na ich podstawie ustala się wyniki głosowania.

Spośród wszystkich kart ważnych należy wyodrębnić karty do głosowania w wyborach do Sejmu i w wyborach do Senatu. Karty do Senatu należy policzyć, opieczętować i odłożyć; komisja zajmie się nimi w dalszej kolejności.

Karty do głosowania do Sejmu należy policzyć, a ich liczbę wpisać w pkt 6a protokołu (liczba kart oddanych — wyjętych z urny). Gdyby liczba ta była większa od liczby wpisanej w pkt 4 protokołu (liczba kart wydanych wyborcom), komisja ponownie przelicza karty do głosowania i przypuszczalną przyczynę tej niezgodności podaje w pkt 7 protokołu. Gdyby natomiast liczba kart wyjętych z urny była mniejsza od liczby kart wydanych, komisja wpisuje przypuszczalną przyczynę niezgodności w pkt 10 protokołu.

Kolejną czynnością jest ustalenie, na podstawie kart ważnych, liczby oddanych głosów nieważnych i ważnych.

Nieważne są głosy, jeżeli na karcie do głosowania wyborca postawił znak „x” w kratce przy nazwiskach kandydatów z różnych list (tj. z więcej niż jednej listy) bądź nie postawił znaku w kratce na żadnej liście (art. 102 ust. 1 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Komisja jest obowiązana przejrzeć całą kartę do głosowania, tj. każdy jej arkusz i stronę, a nie poprzestać na miejscu,

w którym wyborca postawił znak „x”, gdyż może się okazać, że znak taki wyborca postawił przy nazwiskach kandydatów na więcej niż jednej liście, co oznacza nieważność głosu. Kart z głosami nieważnymi nie bierze się pod uwagę przy obliczeniach; należy je policzyć, odłożyć, oznaczyć i opieczętować.

Ustalenia liczby głosów ważnych oddanych na poszczególne listy okręgowe oraz na umieszczonych na nich kandydatów komisja dokonuje na przygotowanych wcześniej arkuszach pomocniczych — odrębnie dla każdej listy z jej nazwą i numerem oraz nazwiskami i imionami umieszczonych na niej kandydatów. Przeglądając kolejno karty do głosowania komisja ustala, na której liście i przy nazwisku którego kandydata z tej listy wyborca postawił znak „x” w kratce z lewej strony obok nazwiska kandydata, tj. na którą listę i na którego kandydata z tej listy oddał głos. Oddane głosy odnotowuje się (zaznacza) na arkuszach pomocniczych.

Jeżeli na karcie do głosowania wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska dwóch lub więcej kandydatów z tej samej listy, to głos taki uważa się za ważnie oddany na daną listę i zalicza temu kandydatowi, którego nazwisko jest umieszczone na tej liście w pierwszej kolejności (art. 102 ust. 3 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Na arkuszu pomocniczym należy zaznaczyć głos ważny przy nazwisku tego kandydata.

W przypadkach wątpliwych należy stosować interpretację, że znakiem „x” są dwie przecinające się linie, których punkt przecięcia znajduje się w obrębie kratki. Ocena, czy znak „x” postawiony jest w kratce, czy poza kratką, należy do obwodowej komisji wyborczej.

Wszelkie znaki, wykreślenia, przekreślenia, w tym również i znak „x” postawiony przez wyborcę poza przeznaczoną na to kratką, traktuje się jako dopiski, nie wpływające na ważność głosu. Natomiast wszelkie znaki graficzne poczynione w obrębie kratki przy różnych okręgowych listach, w szczególności zamazanie kratki, przekreślenie znaku w kratce itp., a postawienie znaku w kratce na innej liście powodują nieważność głosu. Do znaków takich poczynionych w ramach tej samej listy stosuje się przepis art. 102 ust. 3 Ordynacji wyborczej do Sejmu.

Mężowie zaufania uczestniczący przy tych ustaleniach mogą wnieść w tej sprawie uwagi do protokołu głosowania.

Po ustaleniu liczby głosów ważnych, oddanych na poszczególnych kandydatów z list okręgowych, komisja ustala liczbę głosów ważnych oddanych na każdą z list odrębnie. Liczbę tę oblicza się poprzez zsumowanie głosów oddanych na poszczególnych kandydatów z tej listy, a wynik wpisuje się przy numerze i nazwie listy na arkuszu pomocniczym.

Przed wypełnieniem protokołu w pkt 6 litery b), c), d) obwodowa komisja wyborcza powinna ponownie:

- sprawdzić liczbę głosów nieważnych, tj. liczbę kart do głosowania, na których oddany głos uznano za nieważny (art. 102 ust. 1 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Liczbę tę należy wpisać w pkt 6b protokołu — „głosów nieważnych oddano”, oraz

- sprawdzić liczbę głosów ważnych, tj. liczbę kart do głosowania, na których oddano głos ważny (liczba ta musi być równa liczbie głosów ważnych oddanych na wszystkie listy okręgowe kandydatów na posłów). Liczbę tę wpisuje się w pkt 6c protokołu — „głosów ważnych oddano”,
- zsumować liczby głosów nieważnych i głosów ważnych i wynik porównać z wcześniej wpisaną liczbą w pkt 6a — „oddano głosów”. Liczby te powinny być identyczne, tj. suma głosów nieważnych i ważnych powinna odpowiadać ogólnej liczbie kart wyjętych z urny (z pominięciem kart całkowicie przedartych i kart nieważnych). Jeżeli występuje rozbieżność, należy poszukać błędu i po sprostowaniu obliczeń właściwie liczby wpisać w pkt 6 litery b) i c). Dane dotyczące pkt 6d („na poszczególne listy kandydatów i umieszczonych na nich kandydatów oddano następującą liczbę głosów ważnych”) wypełnia się odrębnie, wpisując z arkuszy pomocniczych do protokołu po prawej stronie przy numerze i nazwie każdej listy liczbę głosów, które oddano na tę listę, a przy nazwiskach i imionach kandydatów — otrzymaną przez nich liczbę głosów.

Po sprawdzeniu prawidłowości danych komisja wypełnia protokół w pozostałych punktach. Do protokołu mogą wnieść uwagi mężowie zaufania obecni przy pracy komisji. Uwagi te mogą zostać wpisane bezpośrednio do protokołów bądź dołączone w formie załącznika. Komisja ma obowiązek ustosunkować się do wniesionych zarzutów w pkt 10 protokołu lub dołączyć odrębne wyjaśnienie. Protokół podpisują wszyscy członkowie komisji obecni przy jego sporządzaniu; opatruje się go pieczęcią komisji. Protokół sporządza się w 2 jednobrzmiących egzemplarzach. Komisja pakuje, w odrębne pakiety według numerów i nazw list, głosy (karty) ważne. Odrębnie pakuje się także głosy (karty) nieważne. Pakiety należy właściwie opisać i ostemplować. Staranność wykonania tej czynności pozwoli na szybkie wyjaśnienie ewentualnych zarzutów wynikających z protestów wyborców lub zastrzeżeń mężów zaufania.

5. Ustalenie wyników głosowania na kandydatów na senatorów

Obwodowa komisja wyborcza sprawdza nienaruszalność pakietu zawierającego karty do głosowania do Senatu i przystępuje do ustalenia wyników głosowania na kandydatów na senatorów. Zasady dotyczące interpretacji znaku „x” i ewentualnych dopisków czynionych na karcie do głosowania stosuje się odpowiednio jak w głosowaniu na okręgowe listy kandydatów na posłów.

W protokole głosowania w obwodzie na kandydatów na senatorów zostały wypełnione wcześniej pkt 2 i 3 dotyczące liczby uprawnionych do głosowania (która musi być identyczna z liczbą uprawnionych do głosowania w wyborach do Sejmu) i liczby otrzymanych kart do głosowania.

Komisja wypełniając kolejne punkty protokołu wpisuje w pkt 4 liczbę kart wydanych głosującym na podstawie podpisów w spisie wyborców (z uwzględnie-

niem ewentualnych wypadków pobrania tylko jednej karty do głosowania). W pkt 5 wpisuje się liczbę kart nie wykorzystanych. Suma kart wydanych (pkt 4) i kart nie wykorzystanych (pkt 5) powinna być równa liczbie otrzymanych kart do głosowania wpisanej w pkt 3. Gdyby wystąpiła niezgodność tych liczb, jej przypuszczalną przyczynę komisja wpisuje w pkt 10 protokołu.

W pkt 6a protokołu komisja wpisuje liczbę kart wyjętych z urny (czyli liczbę oddanych głosów). Gdyby liczba ta okazała się większą od liczby kart wydanych wyborcom (pkt 4), przypuszczalne przyczyny tej niezgodności podaje się w pkt 7 protokołu. Gdyby natomiast liczba ta była mniejsza, przyczynę niezgodności komisja wpisuje w pkt 10 protokołu.

Następnie komisja przegląda karty do głosowania i oddziela karty z głosami nieważnymi, tj.:

- karty, na których wyborca nie postawił znaku „x” w kratce przy żadnym nazwisku kandydata;
- karty, na których wyborca postawił znak „x” w kratkach przy nazwiskach więcej niż 2 kandydatów (w woj. warszawskim i katowickim przy nazwiskach więcej niż 3 kandydatów).

Liczbę głosów nieważnych wpisuje się w pkt 6b protokołu.

Następnie ustala się liczbę głosów ważnych i wpisuje się ją w pkt 6c protokołu.

Komisja ustala potem liczbę głosów oddanych na poszczególnych kandydatów, postępując się przygotowanymi arkuszami pomocniczymi z nazwiskami wszystkich kandydatów na senatorów. Przeglądając po kolei karty do głosowania zaznacza się przy każdym kandydacie oddany na niego głos. Po dokonaniu zliczenia otrzymanych głosów wpisuje się je do protokołu w pkt 6d. Suma głosów ważnych oddanych na wszystkich kandydatów musi być równa liczbie głosów ważnych (pkt 6c). Natomiast suma głosów ważnych (pkt 6c) i nieważnych (pkt 6b) musi być równa liczbie oddanych głosów (pkt 6a). W wypadku niezgodności należy dokonać ponownego przeliczenia.

Następnie komisja wypełnia pozostałe punkty protokołu. Mężowie zaufania obecni przy czynnościach ustalania wyników głosowania mogą wnieść do protokołu zarzuty, które wpisuje się w pkt 9 protokołu bądź dołącza w formie odrębnego dokumentu. Komisja obowiązana jest ustosunkować się do tych zarzutów w pkt 10 lub dołączyć odrębne wyjaśnienie. Protokół podpisują wszyscy członkowie komisji obecni przy jego sporządzaniu; opatruje się go pieczęcią komisji. Protokół sporządza się w 2 jednobrzmiących egzemplarzach.

Karty do głosowania pakuje się w odrębne pakiety (tzn. karty nieważne i karty ważne), opisuje się je i opatruje pieczęcią.

6. Zasady postępowania w razie skreślenia zarejestrowanej listy i (lub) kandydatów na posłów lub senatorów

Jeżeli w okresie po wydrukowaniu kart do głosowania, a przed dniem wyborów, okręgowa komisja wy-

borcza skreśli z zarejestrowanej listy nazwisko kandydata na posła lub (oraz) unieważni rejestrację listy kandydatów bądź skreśli kandydata na senatora, to wówczas niezwłocznie zawiadamia o tym fakcie wszystkie obwodowe komisje wyborcze na obszarze swojej właściwości.

Ponieważ nie dokonuje się druku nowych kart do głosowania, okręgowa komisja sporządza informację o nowym, prawidłowym brzmieniu karty do głosowania, przez odwzorowanie właściwego arkusza takiej karty ze skreślonym nazwiskiem kandydata lub skreśloną listą kandydatów oraz o warunkach ważności głosu oddanego na takiej karcie. Informację o dokonaniu skreśleń i nowym brzmieniu karty do głosowania obwodowa komisja umieszcza w lokalu wyborczym przy właściwym obwieszczeniu. W miarę technicznych możliwości dopuszczalne jest ponadto zaklejenie skreślonych list kandydatów przy użyciu specjalnie dla tych celów wykonanych nalepek papierowych z odciskiem pieczęci okręgowej komisji wyborczej. Niedopuszczalne natomiast jest odręczne dokonywanie na kartach do głosowania jakichkolwiek skreśleń i adnotacji.

Przy ustalaniu wyników głosowania obwodowa komisja traktuje skreślonego kandydata lub skreśloną listę tak, jak gdyby nazwiska kandydata lub listy nie było na karcie do głosowania.

Tryb postępowania przy obliczaniu i ustalaniu wyników głosowania jest zatem następujący:

W wyborach do Sejmu:

a) bez względu na to, czy wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata lub postawił znak „x” w kratce obok nazwiska któregoś kandydata ze skreślonej listy, znak „x” traktuje się na równi z dopiskiem. O uznaniu głosu za ważny lub nieważny decyduje sposób głosowania wyłącznie na pozostałych kandydatów z danej listy lub na pozostałe listy kandydatów. Oznacza to, że:

- jeżeli wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata oraz postawił znak „x” w kratce obok nazwiska innego kandydata z tej samej listy, to głos jest ważny i zalicza się nie skreślonemu kandydatowi;
- jeżeli wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata oraz postawił znak „x” w kratce obok nazwiska kandydata z innej (ale tylko jednej) listy, to głos jest ważny;
- jeżeli wyborca postawił znak „x” jedynie w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata, to głos jest nieważny;
- jeżeli wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska kandydata ze skreślonej listy oraz postawił znak „x” w kratce obok nazwiska kandydata z innej (ale tylko jednej) listy, to głos jest ważny;
- jeżeli wyborca postawił znak „x” jedynie w kratce obok nazwiska kandydata ze skreślonej listy, to głos jest nieważny.

b) skreślone nazwisko kandydata umieszcza się (pozostawia) w odpowiedniej części protokołu głosowania w obwodzie z adnotacją przy jego nazwisku „skreślony” w miejscu przeznaczonym na wpisanie liczby głosów. Analogicznie postępuje się w przypadku skreślonej listy kandydatów.

W wyborach do Senatu określone wyżej zasady postępowania stosuje się odpowiednio.

Znak „x” postawiony przy nazwisku skreślonego kandydata traktuje się jako dopisek.

Oznacza to, że:

- jeżeli wyborca postawił znak „x” w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata oraz postawił znak „x” w kratce obok nazwiska innego kandydata, głos taki uważa się za ważny i oddany na tego kandydata;
- jeżeli wyborca postawił znak „x” tylko w kratce obok nazwiska skreślonego kandydata, głos taki uważa się za nieważny.

7. Podanie do publicznej wiadomości wyników głosowania w obwodzie na listy okręgowe i kandydatów na senatorów

Niezwłocznie po sporządzeniu protokołów głosowania obwodowa komisja podaje do publicznej wiadomości wyniki głosowania na listy okręgowe i na kandydatów na senatorów (art. 105 Ordynacji wyborczej do Sejmu). Ponieważ podawane wyniki obejmują większość danych zawartych w protokołach głosowania, obwodowa komisja może posłużyć się w tym celu zapasowymi egzemplarzami protokołów. Można także wykonać kserokopię odpowiednich stron protokołów, np. umieszczając je na dużym arkuszu; w każdym wypadku wywieszona informacja musi być podpisana przez członków komisji i opatrzona jej pieczęcią. W wypadku sprostowań dokonanych w protokołach, komisja obowiązana jest podać je także do publicznej wiadomości.

8. Postępowanie z protokołami głosowania i innymi dokumentami z głosowania

Po jednym egzemplarzu protokołu głosowania na okręgowe listy i protokołu głosowania na kandydatów na senatorów umieszcza się w odrębnych kopertach, zakleja się je i pieczętuje na złączeniach kopert oraz opisuje:

„Wybory do Sejmu”

Okręg wyborczy nr .....

Obwodowa Komisja

Wyborcza Nr .....

w .....
(nazwa miasta, wsi)

ul. ....

tel. ....

„Wybory do Senatu”

województwo .....

Obwodowa Komisja

Wyborcza Nr .....

w .....
(nazwa miasta, wsi)

ul. ....

tel. ....

Koperty te przewodniczący obwodowej komisji wyborczej lub jego zastępca dostarcza okręgowej komisji wyborczej.

Przekazanie protokołów może być dokonane bezpośrednio do okręgowej komisji, a jeżeli zgodnie z ustaleniami organizacyjnymi utworzono punkty rejonowe — za ich pośrednictwem. Utworzenia punktów rejonowych dokonuje okręgowa komisja wyborcza. Tworzy się je dla tych obwodów, które są położone w znacznej odległości od siedziby okręgowej komisji, a także gdy na obszarze okręgu jest duża liczba obwodów, np. w aglomeracjach miejskich. Punkt rejonowy powinien mieścić się w urzędzie miasta, gminy lub dzielnicy, a jedynie w szczególnych wypadkach — w innych pomieszczeniach.

W punkcie rejonowym protokoły w zapieczętowanych kopertach może odbierać wyłącznie osoba upoważniona przez okręgową komisję wyborczą, a przekazanie protokołu potwierdza się na piśmie; protokoły dostarcza się okręgowej komisji wyborczej w zapieczętowanych kopertach.

W czasie przewożenia i przekazywania kopert z protokołami mogą być obecni mężowie zaufania. Przy odbiorze kopert z protokołami w okręgowej komisji wyborczej mogą być obecni także pełnomocnicy komitetów wyborczych.

Przed czynnością przekazania protokołów głosowania okręgowej komisji wyborczej przewodniczący obwodowej komisji ustala z członkami sposób komunikowania się w razie potrzeby zwołania posiedzenia obwodowej komisji wyborczej, jeśli stwierdzone błędy i omyłki wymagają sprostowania przez obwodową komisję oraz sporządzenia nowego protokołu i podania ustalonych wyników głosowania do publicznej wiadomości.

Drugie egzemplarze protokołów głosowania do Sejmu i do Senatu, spis wyborców wraz z dołączonymi do niego zaświadczeniami oraz sporządzone wcześniej pakiety zawierające posegregowane karty do głosowania do Sejmu i Senatu, a także wszystkie arkusze pomocnicze i nie wykorzystane formularze protokołów (także błędnie wypełnione), pakuje się w jedną paczkę, którą opisuje się, pieczętuje i zabezpiecza. Materiały te przekazuje się, w sposób ustalony wcześniej z wójtem, burmistrzem (prezydentem miasta), do urzędu gminy jako depozyt. Pieczęć obwodowej komisji wyborczej przewodniczący przekazuje wójtowi, burmistrzowi (prezydentowi miasta) w terminie późniejszym. Dokumenty wyborcze stanowiące depozyt przechowywane są w archiwum urzędu i mogą być udostępnione wyłącznie w związku z postępowaniem w trybie protestów wyborczych, za zgodą przewodniczącego lub sekretarza okręgowej komisji wyborczej.